

Victoria CODA
Universitatea de Stat din Moldova
(Chișinău)

DUBIUL, ASPECT AL MODALITĂȚII, ÎN CREAȚIA UNOR FILOZOFI

The Doubt – an aspect of modality – from philosophical perspective

Abstract. The current study analyzed an aspect of modality and namely the Doubt, from philosophical perspective. The doubt becomes an important focus in the philosophical studies and represents both an impediment in issuing certain theories, and also a way to reach certain perceptions about life support mechanisms.

The philosophical researches have as a reference questions of the doubt, so their role becomes one of a major importance, leading to a true result.

Keywords: modality, the Doubt, philosophical, theories, perceptions, mechanisms, result.

Modalitatea este una dintre categoriile cele mai importante și mai complexe, *care ne caracterizează nu numai ca identitate lingvistică, dar și culturală, ne caracterizează ca indivizi* [1, p. 1-4]. Ea reprezintă categoria semantică care exprimă atitudinea cognitivă, evaluativă, volitivă a locutorului față de anumite stări de lucruri, care pot fi atât reale, cât și posibile și care sunt descrise prin limbaj. De asemenea, ea reprezintă categoria semantică care exprimă poziția locutorului în actul enunțării, atitudinea față de stările de lucruri descrise prin limbaj, acestea fiind atât reale, cât și posibile.

Conform *Gramaticii limbii române*, principalele tipuri de modalitate sunt: *epistemică, deontică și apreciativă* [2, p. 702]. Astfel, o particularitate a modalității epistemice este caracterul dubitativ, care nu presupune niciun adevăr, dar niciun fals, reprezentând un grad de incertitudine a locutorului. Dubiul indică o stare de îndoială, o incapacitate de a raționaliza, afirmativ sau negativ, asupra unei situații date. Ca o suspensie a rațiunii, dubiul relevă ignoranța și interzice acționarea, tot dubiul fiind și marcajul neputinței.

Așadar, dubiul este acel punct care nu poate fi depășit, omul nu poate lupta cu forța gândului său care nu permite luarea unei decizii imediate, ci, din contra, supune la o cugetare, la o măsurare și cântărire a faptelor. Incertitudinea îl poate face mai slab în fața adevărului, dar în același timp îi poate garanta o soluție optimă în alegerea făcută; îl poate induce într-o confuzie, dar îi poate oferi și lumina clară a rațiunii.

Dubiul reprezintă unul din sentimentele întâlnite cel mai adesea la om. Fie că este o ființă puternică, fie că este prea slabă, omul stă la îndoială aproape tot timpul. Ezitarea îl provoacă la anumite acțiuni și tot ea îi oferă posibilitatea de a alege corect sau greșit

o acțiune ce urmează a fi efectuată, un comportament, un răspuns la o întrebare dificilă etc. Dubiul reprezintă sentimentul care persistă în fiecare om, dar, desigur, în doze diferite. De la îndoiala unei existențe au început cercetări asupra faptului în sine, datorită semnelor de întrebare puse conștiinței proprii în anumite condiții, omenirea a început să facă descoperiri, să înțeleagă mecanismele de întreținere a vieții.

Marele filozof și profesor al națiunii germane Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), preocupat în cercetările sale de cunoașterea Eului pur, supraindividual și infinit, pornește de la întrebarea existențială și meditativă: *Care este menirea omului, în general, și prin ce mijloace poate el să și-o îndeplinească mai sigur?* [3, p. 432]. Astfel, îndoiala despre menirea omului pe Terra, despre modul în care acesta ar trebui să-și onoreze existența, dar și șansa de a îndeplini anumite lucruri l-au făcut pe Fichte să analizeze acest subiect, punând la îndoială unele acțiuni și gândiri ale omului pe care acesta le-ar fi interpretat drept existențiale și corespunzătoare menirii sale de homo sapiens.

David Hume (1711-1776), filozof și teoretician empirist al cunoașterii, în lucrarea sa *Despre ideea conexiunii necesare, Partea I*, vorbește despre voința omului care generează puterea și energia acestuia, se observă că la baza tezei sale stă o întrebare retorică și, în același timp, îndoielnică: *Există oare în natură ceva mai misterios decât unirea dintre suflet și corp, prin care o substanță considerată spirituală exercită asupra unei substanțe materiale o influență atât de mare, încât gândul cel mai rafinat poate pune în acțiune materia cea mai grea?* [3, p. 362], analizând ideea și lupta dintre gânduri, generată de adverbul „oare”, care oferă posibilitatea de apariție a mai multor ipoteze. O altă întrebare care îi trezește îndoiala gânditorului și filozofului Hume este următoarea: *Poate exista oare o dovadă mai sigură că puterea prin care e efectuată această întrea-gă operație, nu e în cel mai mare grad foarte misterioasă și de neînțeles?* [3, p. 375].

În urma semnelor de întrebare puse și a ezitării asupra anumitor factori, Hume ajunge la concluziile care se datorează, în mare parte, unei gândiri îndoielnice: *Dar dacă prin definiție am ajuns la cele mai simple idei și totuși am constatat o oarecare ambiguitate și obscuritate, ce alt izvor de cunoaștere mai avem?* [3, p. 372].

Se poate spune chiar că dubiul stă la baza unor descoperiri importante despre firea omului, întrebările dubitative invocă meditația: *Dar oare putem noi afirma că cunoaștem bine natura sufletului omenesc și natura unei idei sau facultatea sufletului de a produce o idee?* [3, p. 376].

Într-o altă ipoteză Hume afirmă că puterea omului asupra sentimentelor e mult mai slabă decât asupra ideilor, dar iarăși stă la îndoială *Oare va afirma cineva că poate indica ultima cauză a acestor limite sau că poate arăta pentru ce puterea e defectuoasă într-un caz, iar nu într-altul?* [3, p. 376]. Acest lucru servește drept un stimulent în a căuta un răspuns, a tinde mai mult spre cunoașterea adevărului.

Astfel, cântărind bine greutatea adevărului din întrebările sale care-l poziționau într-o stare de cumpănă, Hume ajunge la concluzia că operațiunile minții noastre includ percepția, gândirea, îndoiala, credința, rațiunea, voința, care, într-un ansamblu, formează simțul intern al omului și pe care intelectul omului le acceptă și le gestionează după capacitate.

Ezitatea de a crede anumite ipoteze invocă o cântărire mai eficientă a lucrurilor, ceea ce conduce la rezultatul adevărat, după cum afirma Epictet, filozof stoic grec (50-125 d.Hr), reprezentantul cel mai de seamă al stoicismului și înțelepciunii grecești: *Gândește-te bine înainte de a hotărî și apoi rămâi la ceea ce ai ales. La orice lucru cântărește bine și începuturile și urmările lui* [4, p. 132].

O idee filozofică cunoscută în toate timpurile despre dubiu ca aspect al existenței și, mai ales, al înțelepciunii este susținută de René Descartes (1596-1650), filozof și matematician francez, care afirma „Cogito, ergo sum”, în traducere „Cuget, deci exist”, această idee apare în urma unui demers filozofic, numit „metoda îndoielii”. Totuși îndoiala lui Descartes este una programată, deoarece el caută un anumit rezultat, odată cu îndoiala sa care s-a putut constitui dintr-o metodă de cercetare.

E de remarcat faptul că *Mai întâi, Descartes se îndoiește de toate cunoștințele preluate de la alții sau aflate din cărți* [5], aceasta reprezentând starea filozofului care este generată de dubiul în privința adevărurilor descoperite până la moment de predecesorii săi.

Apoi, pune sub semnul îndoielii propriile sale experiențe de ordin sensibil. Mai exact, Descartes afirmă că, în cele mai multe cazuri, simțurile ne înșală. Rămâne însă certitudinea propriului corp. Dar chiar și în acest caz nu putem fi siguri. Putem noi ști cu siguranță că, spre exemplu, dacă întindem un braț în fața noastră imaginea este reală și că nu este doar un vis. Nimic nu ne poate garanta că realitatea nu este decât un plan diabolic al unui geniu rău, menit să pună în dilemă judecata omului. Așadar, realitatea cea mai clară poate fi o iluzie, fără ca noi, oamenii să conștientizăm acest fapt [5]. Aici René Descartes, pentru a scoate certitudinea din îndoială, vine cu ideea că simțurile înșală ființa umană, iar ceea ce rămâne drept certitudine este propriul corp, care poate fi atins și văzut, însă și aici apar dubii, fiindcă dispare siguranța de a avea o imagine reală chiar punând la îndoială prezența propriului corp. Nu există absolut nicio garanție asupra unei realități existente; filozoful meditează asupra iluziei care se poate crea în jurul omului, lăsând impresia unei existențe reale a lui, dar fiind, în același timp, pusă la îndoială.

A sta la dubiu înseamnă a gândi, a reflecta asupra unui adevăr care este pus la îndoială. Ideea susținută de Descartes ar fi: *Este cât se poate de sigur că eu mă îndoiesc și că astfel există un „eu” care face acest lucru care, îndoindu-se, gândește. Simplul fapt de a ne îndoii de orice obiect existent, de orice reprezentare a noastră dovedește existența unui Eu cugetător* [5], care, datorită faptului că pune la îndoială un adevăr, încearcă să descopere ceva nou, antrenându-și mintea prin cugetare și analizare.

Filozoful francez dă dovadă de prezența unei minți ce caută adevărul posibil în adevărul deja descoperit: *Dubito ergo cogito, cogito ergo sum (mă îndoiesc, deci cuget, cuget deci exist)*, ceea ce spune că a te îndoii de lucrurile care par reale, raționale și sigure înseamnă a cugeta asupra lor, a solicita capacitatea minții și a intelectului personal. *Dar curând după aceea îmi dădui seama că, în timp ce gândeam astfel, că adică totul este fals, trebuia în mod necesar ca eu care gândeam să fiu ceva. Și observând că acest*

„cuget deci exist” era atât de temeinic și de sigur încât toate presupunerile scepticilor, chiar și cele mai extravagante, nu erau în stare să-l clatine, găsiu că pot să-l primesc fără rezerve ca întâiul principiu al filozofiei pe care o căuta [5], ajungând la concluzia că întâiul principiu al filozofiei ar fi cugetarea asupra anumitor adevăruri, adică existența prin îndoială.

Această celebră formulă nu este doar o simplă deducție. René Descartes susține că aici este vorba despre o intuiție imediată a minții. În aceeași clipă în care ne dăm seama că ne îndoim, înțelegem că gândim și astfel că existăm. Întrebările îndoielnice sunt acceptate în filozofie drept un lucru firesc și, în același timp, indispensabil unei cercetări de domeniu, *dar oare sunt ele suficiente pentru a motiva insolubilitatea problemelor de legitimare, adică previziunea unei crize de legitimare?* [6, p. 119]. Orice întrebare sau idee poate stârni dubiul în prezența unui adevăr, astfel stimulând dorința de cercetare și descoperire; *desigur că fiecare dintre aceste întrebări relevante sub aspect cognitiv poate să ducă la îndoială, dacă ea nu permite a fi soluționată în interiorul unui context dat al acțiunii?* [6, p. 119]. Cele spuse nu semnifică însă faptul că argumentele bine întemeiate și evidente nu au puterea de a învinge dubiul.

Lucian Blaga (1895-1961), în lucrarea *Aspecte antropologice*, face o investigație cu privire la raportul dintre viețuitoare și ambianța lor, luând ca reper alte cercetări făcute anterior și anume ale naturalistului Uexkull, considerat părinte al doctrinei mediilor. Chiar dacă concepțiile acestuia în privința complexului organism – mediu sunt susținute de argumente printr-un material, totuși Blaga stă la dubiu, afirmând: *Desigur că materialul de observație în conexiune cu problema „organism – mediu”, material pus în lumină de Uexkull, este de un real interes pentru biologie, nu e mai puțin adevărat însă că tocmai filozofia pe care acest cercetător și-o permite în marginea materialului rămâne îndoielnică* [7, p. 66].

Tot prin întrebări dubitative Lucian Blaga, în aceeași lucrare, încearcă să ajungă la unele explicații, *Oare n-ar fi putut omul să pună în mișcare și alte corpuri, tot prin simpla sa voință?*, anume că voința reprezintă unica speranță în cele mai disperate situații, aceasta reprezentând o gândire „magică” ce poate fi explicată doar prin vechimea ei extraordinară, prin circumstanțele excepționale de care a fost condiționat uzul ei în vremuri depărtate.

Marele filozof antic Platon (428-346 î.e.n.), cel care *transformă în filozofie tot ce atinge* [8, p. 8], prin dialogurile sale cu sine însuși, reflectă, în mare parte, o stare îndoielnică. Își adresează întrebări dubitative și pune pe cântar răspunsul acestora, aducând argumente și contraargumente, care duc spre o autodezbatere, *Platon fiind filozoful universalului considerat ca entitate paralelă multiplelor singulare, cărora le servește de paradigmă participabilă, nu se știe cum, nici de ce* [9, p. 92].

Prin convorbirile cu sine însuși, filozoful recunoaște afirmația și negația și, foarte des, îndoiala. Fiind un adept al principiului Ideii, Platon o analizează ca fiind *o lume deosebită decât cea a lucrurilor* [10, p. 24], dar care stârnește, în același timp, diverse controverse ce-și au focarul în îndoială.

Dar în asemenea cazuri, îndoielnice, succesiunea logică, mai discernabilă decât cea cronologică, nu este oare ea însăși o bună călăuză? [10, p. 71]; una din întrebările dubitative legate de filozofia lui Platon ține de ordinea grupurilor de dialoguri ce reprezintă discuții cu sine însuși, incertitudinea evidențiindu-se, mai ales, când e vorba de cronologie.

Într-o altă secvență a discursului cu sine însuși întâlnim întrebarea dubitativă care, prin profunzimea ei, indică starea de cumpănă a filozofului referitoare la un răspuns potrivit: *Este oare cu puțință să fi învățat un lucru sau să-l fi aflat tu însuși, fără să fi vrut a-l învăța, ori a-l cerceta tu însuși?* [10, p. 97]. Aici filozoful își pune întrebarea, neștiind care ar putea fi răspunsul; e posibil să afli și să înveți un lucru fără a manifesta un pic de dorință sau totuși acest lucru e inadmisibil, încalcând ceva de preț: personalitatea și libera alegere. Există totuși șanse să cercetezi un lucru fără să-ți dorești aceasta sau e imposibil să faci ceva dacă nu simți atracția necesară care ar stimula cercetarea?

Oare te vei ridica să dai sfaturi atenieilor, atunci când ei deliberază asupra scrierii corecte? Sau când subiectul lor de discuție îl constituie sunetele lirei? [10, p. 97]. Îndoiala ține de acțiunea curajoasă de a da sfaturi unei întregi națiuni, schimbând istoria, sau de a întrerupe sacra melodie a lirei, instrumentul ce îmbuna inimile zeilor. Când e solicitat curajul, atunci apare îndoiala în existența acestuia: ușor este a vorbi și a da sfaturi, mai greu însă este a pune în practică și a executa. Adverbul *oare* întărește prezența dubiului, existând totuși probabilitatea să fie mult mai mult curaj, astfel fiind subestimate capacitățile interlocutorului.

Platon este unul dintre filozofii care abordează *raporturile dintre existent și știința conceptualizată despre existent* [8, p. 8]. E firesc ca în întrebările pe care și le adresează să existe dubiul, astfel stimulând cugetul și ajungând la anumite concluzii filozofice.

Putem oare susține că oamenii aceștia cunosc lucrurile care îi fac să se dezbine atât de tare între ei, încât, în vrajba lor, sunt gata a-și pricinui unii altora cele mai mari rele? [10, p. 107]. Se îndoiește de acest lucru ființa umană, de fapt, nu realizează decât prea târziu că există lucruri menite să destrame relații și să construiască în jur zidurile indestructibile ale negativismului.

Platon pune la îndoială multe lucruri, meditează asupra lor, își concentrează întreaga energie pentru a găsi răspunsuri. Există momente în care filozoful trădează prezența dubiilor în privința anumitor factori umani: *Dar în răspunsurile tale nu afirmi că șovăi în privința dreptății și a nedreptății, a frumosului și a urâtului, a răului și a binelui, a folositorului? Oare nu este evident că șovăi tocmai pentru că nu cunoști aceste lucruri?* [10, p. 115]. În acest dialog cu sine însuși, care vizează dreptatea și nedreptatea, frumosul și urâtul, binele și răul, marele filozof este surprins într-un moment de cumpănă poate din motivul că prea importante pentru umanitate sunt aceste caracteristici, atât de esențiale, încât niciunui mare gânditor nu-i este cu puțință să dea o definiție corespunzătoare. Șovăiala aici este interpretată drept o necunoaștere a lucrurilor ce reflectă o parte din existența omului, cert fiind faptul că remarcă sa este însoțită de îndoială, *dar în răspunsurile tale nu afirmi că șovăi*, însă prezența acesteia este neglijată, probabil, pentru că nu există încă un răspuns.

În unul din dialogurile lui Platon, *Charmides*, unde se vorbește despre înțelepciune și despre beneficiile acesteia, întâlnim un moment când dubiul își face apariția în afirmațiile filozofice: *Dar poate că înțelepciunea pe care am aflat-o noi, și anume acea cunoaștere a cunoașterii și a necunoașterii, închide în ea și un folos; iar într-altfel dacă s-ar îndemna să cerceteze, n-ar face-o atunci cam îndoielnic și prea puțin pătrunzător? Oare acestea să fie foloasele pe care le dobândim noi de la înțelepciune? Nu cumva ne îndemnăm să vedem mai mult? Nu cumva ne așteptam să găsim ceva mai de seamă?* [10, p. 207]. Sunt analizate rostul și foloasele înțelepciunii, totul fiind cuprins de îndoială; poate are înțelepciunea vreun folos sau poate oamenii încearcă să vadă în ea mai mult decât ar fi de fapt. Prin dorința de a găsi ceva necontesabil, unic, inedit, omul începe să vadă ceea ce vrea, nu ceea ce este. Dacă ar fi să cerceteze rațional înțelepciunea, probabil, ar fi îndoielnic acest lucru, nu ar fi suficient de bine analizat și fără prea multă perspicacitate.

Fiind niște discuții importante, filozofice, foarte grele ca valoare, apare, la un moment dat, o îndoială și în capacitatea interlocutorului de a înțelege mesajul transmis de către emițător: *Ai să înțelegi tu oare răspunsul meu?* [10, p. 314], o discuție ce are loc între Polos și Socrate, discuție despre *retorică*. Aici Socrate afirmă că retorica este o *parte a lingușirii*, după care ar urma și explicații, dar filozoful are dubii în privința interlocutorului său, se îndoiește că i-ar înțelege corect ideile. Răspunsul său probabil ar stârni o stare și mai mare de confuzie sau poate nu. Există totuși probabilitatea să fie înțeles corect și să aibă șansa de a-și exprima punctul de vedere fără nicio temere.

O altă situație de îndoială întâlnim când subiectul discuției dintre Callicles și Socrate atinge tema stării de plăcere și neplăcere: *A bea, când ești însetat, poate să fie altceva decât o stare plăcută?* [10, p. 356]. Poate fi o stare plăcută, dar poate fi și o stare încă chinuitoare din cauza setei îndurate, organismul încă nefiind pregătit să-și revină după deshidratare. Dar apare totuși probabilitatea ca cel însetat, pe lângă chin, să poată resimți și plăcere, în același timp, din moment ce bea fiind însetat.

Tot Platon, prin intermediul dialogului, adresează o întrebare care demonstrează un caracter de dubiu: *Oare fiecărui om îi este cu puțință să decidă care din lucrurile plăcute sunt bune și care sunt rele, sau este nevoie să fii competent pentru fiecare din ele?* [10, p. 361]. Aici îndoiala se reflectă asupra uneia dintre calitățile umane și anume competența de a decide care sunt lucrurile plăcute și care sunt cele rele. Filozoful stă în cumpănă: oare poate omul să ia această decizie de unul singur sau totuși trebuie sa aibă o oarecare aptitudine pentru aceasta, de aici și starea de cumpănă, lucrurile rele sau bune pot fi identificate ușor sau nu? Poate nu fiecărui om îi reușește acest lucru, dat fiind că binele și răul sunt calități ce alunecă foarte repede dintr-o extremă în alta, atât de repede se pot schimba din una în alta, încât apare îndoiala atunci când trebuie să le identifiți.

Binele și răul s-au aflat mereu la depărtarea de un singur pas, totuși cu influențe total diferite. Întreaga lume este cuprinsă de aceste două extremități, care s-ar părea că ar fi foarte departe una de alta, însă nu este așa, distanța dintre ele fiind considerabil

mai mică. Suficient este să facă un singur pas înainte, iertarea, și unul înapoi, trădarea, ca aceste două extremități, binele și răul, să poată face schimb de locuri, să schimbe caracterul uman și existența acestuia.

Astfel, fiind unul din filozofii care pune totul la îndoială, Platon, abordează teme importante, scriind dialoguri unde filozoful nu discută cu alții, ci cu sine, unde nu face istoria filozofiei și nici nu exprimă concluzii teoretice explicite. Având diverse întrebări care-i invocă starea de cumpănă, *Platon rămâne, deocamdată, nehotărât față de concluziile teoretice noi care-l revendicau. Deși s-a angajat într-o nouă metodă euristică, textul dialogului ne indică nu soluții, ci mai ales renunțări, îndoieli* [8, p. 69] și diferite afirmații ce au un caracter contradictoriu.

Despre îndoiala lui Platon, Ion Banu afirmă următoarele: *Dar umbra îndoielii, a ezitărilor, a argumentării știrbite, a enunțărilor parcă voit lunecoase, care pun în dificultate pe cei mai filoplatonicieni dintre interpreții contemporani se întinde asupra tuturor afirmațiilor, nepermițându-ne să uităm că autodeliberarea răscolește implacabil în continuare conștiința teoretică a lui Platon, bogată în gânduri, dar zgârcită în soluții definitive* [8, p. 89]. Astfel se ajunge la concluzia că marele filozof clasic, Platon, aduce argumente puternice teoriilor pe care le emite, ca mai apoi să le pudreze cu îndoială, după cum spune I. Banu, *le șubrezește* [8, p. 89].

Platon este cunoscut și prin întrebările îndoielnice care solicită eforturile cugetării și *revendică soluții dintre care unele vor înnoi întreaga gândire filozofică* [8, p. 210]. Una dintre întrebări ar fi aceasta: *Care este oare măsura lucrurilor, omul ori divinitatea?* Universul este creat de către divinitate, omul, la rândul său, la fel; totuși apare incertitudinea asupra măsurii lucrurilor: care este ea? Divinitatea reprezintă unicitatea care are puterea inestimabilă, omul este cel fără de care nu s-ar cunoaște și nu s-ar aprecia atât de mult creația divinității, așadar care dintre aceste două ar constitui măsura lucrurilor? Răspunsul nu poate fi unul ferm, ci, din contra, îndoielnic.

O altă întrebare, la fel de importantă, dar care nu poate primi decât un răspuns îndoielnic este: *Există oare forțe și voințe divine ori numai omenеști?* [8, p. 210]; aici dubiul apare în chiar existența divinității, mai apoi în calitățile care îi sunt, de fapt, atribuite omului, dar pe care le-ar putea deține și divinitatea. Poate să existe forțe și voințe divine, pentru că omul este creat după chipul și asemănarea divinității, sau poate că acestuia i-au fost atribuite calități unice, pe care, uneori, nici el nu ar ști să le folosească. Tot aici dubiul se referă la reala existență a divinității, dat fiind faptul că prezența acesteia poate fi doar simțită, nu și văzută.

Așadar, dubiul reprezintă un fenomen întâlnit în filozofie foarte des, deoarece anume această știință are rolul de a provoca la cugetare asupra anumitor lucruri și fapte.

O idee interesantă despre dubiu, de această dată având tangențe și cu literatura, o emite Vlad Mureșan, în articolul *Gâlceava literaturii cu filozofia* [11], unde este accentuat dubiul filozofic din literatură și starea de incertitudine specifică acesteia: *O altă virtute a literaturii – ce ar lipsi filozofiei ar fi... atitudinea filozofică în fața existenței: „Așa-numita literatură oferă modelele cele mai complexe și mai elaborate ale capa-*

cității de a interioriza și trăi dubiul filozofic, de a-l transforma într-un mod de viață. Filozofia, din contra, escamotează prin construcție dubiul. (...) Curajul intelectual și etic se leagă de acceptarea sau suportarea stării de incertitudine, a permanenței dubiului” [11].

În același articol este analizat dubiul ca fiind un element ce nu ar despărți filozofia de literatură, ci, din contra, ar forma eul transcendental: *în realitate, dubiul nu desparte filozofia de literatură. Primii care au predat criza intelectului au fost tot filozofii, Pyrrhon, Sextus Empiricus, Diogene, Hume, Nietzsche sau Cioran. Dar, pentru că a apărut în ambele forme, dubitația nu a devenit diferența specifică a niciuneia din ele. Dar dubitația era universală și ea ducea sau la ataraxie, stare de liniște sufletească (Sextus Empiricus) sau la autoîntemeierea eului transcendental, ineliminabilul agent al dubitației (Descartes) [11].*

Îndoiala în adevăr este prezentă până când ajungem singuri, până când eul personal se confruntă cu nesfârșita cale spre Marea Trecere, spre necunoscutul altei lumi. Ne îndoim de tot ce ne-ar părea ireal, confundând trăirile, chiar și aceea de a sta în cumpănă. Suferința și moartea ne face să reflectăm, trăirile noastre fiind gestionate de frica unei alte lumi, parcă atât de departe și, în același timp, foarte aproape, parcă atât de confuză, dar totodată atât de clară, ne întrebăm cine suntem și avem dubii în identitatea noastră, până când momentul despărțirii de lumea noastră ne aduce argumente impunătoare despre ce am fost și ce suntem, dubiul trăit până la moment dispare din cauza limitei de timp, aceasta fiind preț de o clipă un singur moment, dar și pentru că acest sentiment nu are scopul de a lăsa în suflet liniște, ci, din contra, neîncredere și ezitare. *Apologeții dubitației se îndoiesc de orice atâta vreme cât nu îi privește. Desigur, ne îndoim de adevăr, dar numai pâna când vrem să avem dreptate împotriva celor ce nu sunt cu noi. Ne îndoim de identitatea cu sine a subiectului, dar numai până ajungem singuri în fața suferinței și a morții. Cât despre marea „indecizie morală”, ea dispare în fața fenomenologiei infernale a răului radical. Dar orice dubitație care se prăbușește sub forța trăirilor extreme nu a fost decât gratuitate guralivă para-autentică. Mai mult, dubitația nu este niciodată autodubitativă: ea este deci o dubitație dogmatică, care dictează tuturor ceea ce ea nu poate face. Nu putem fi niciodată atât de siguri că ne îndoim [11].*

Găsim o opinie interesantă despre dubiu în articolul *Cuget, deci exist...* de Ovidiu Ivancu:

Dubiul, pe de altă parte, practicat inteligent, fie și ca simplu exercițiu de sănătate mentală, te obișnuiește cu ideea de pluralitate, cu gândul că, oricât de corecte ți-ar fi raționamentele, există, ipotetic, oricând, posibilitatea ca ele să se prăbușească în fața altor argumente, cu mult mai solide. În vreme ce convingerile anchilozază, făcând din posesorul lor o ființă care se mișcă de la stânga la dreapta și de la dreapta la stânga în interiorul aceleiași cuști, al aceleiași limite, dubiul creează premiza evoluției [12]. Așadar, din perspectiva progresului, incertitudinea ar putea fi socotită un element ce contribuie la realizarea acestuia; datorită dubiului poate fi practicat un exercițiu

eficient al minții, existența mai multor variante de răspuns pentru o singură întrebare, obișnuința că oricând argumentul expus ar putea avea și un contraargument, poate mult mai solid, servind drept solicitare a unei gândiri eficiente și progresive.

Tot Ovidiu Ivancu aduce un contraargument asupra progresului stimulat de dubiu, afirmând că anume gândurile provocate de incertitudine scad încrederea în forțele proprii; apare frica comiterii unei greșeli și în bătălia argumentelor dubiul ar putea duce la pierdere. *Simplul gând că ai putea greși, că e obligatoriu să te confrunți în arenă cu cei care gândesc altfel, pentru că numai în felul acesta, într-o deplină și totală bătălie a argumentelor; o idee, oricare ar fi ea, se poate dovedi validă, e suficient pentru a înlătura cele mai multe dintre extremismele lumii contemporane. Inamicul ideologic, practicând dubiul, devine tot la fel de important, dacă nu mai important decât adeptul, camaradul, căci el, prin viziunea diferită pe care o are, e un competitor într-ale ideilor. În sistemele dictatoriale care operează cu certitudini, acest inamic trebuie musai suprimat* [12]. Dubiul ar putea încetini încrederea în forțele proprii, ducând la pierdere de teren în fața adversarului, astfel că în competiție certitudinea are prioritatea, ea este cea care invocă încrederea în victorie. Ideea trebuie emisă fără urmă de incertitudine pentru a fi acceptată și promovată, iar în sistemele dictatoriale, unde certitudinea este putere, nu poate fi făcut loc dubiului.

A mă îndoii și a supune dubiului orice părere, idee, teorie care-mi este transmisă este neproductiv, stingherește progresul. Este adevărat că orice contradicție apărută între teorie și realitate (dubiu) impune revizuirea argumentelor și poate (!) duce la progres. Însă progresul nu este determinat obligatoriu de dubiu [13, p. 5]. De aici rezultă că a supune dubiului orice idee sau părere, ar putea asigura evitarea unui eventual progres, totuși același autor afirmă că anume contradicția dintre teorie și dubiu ar putea da naștere unor argumente ce duc spre evoluție, acest fapt nefiind obligatoriu.

În lucrarea lui Andrei Cornea, *Fertilitatea incertitudinii* putem remarca argumente impunătoare în privința incertitudinii, cum ar fi: *Ne găsim, mai întotdeauna suspendați cumva la mijloc între afirmație și negație, incapabili să ne hotărâm. Nu suntem niciodată cu totul siguri nici că Dumnezeu există, nici că Dumnezeu nu există* [13, p. 5]. Această incertitudine, din punctul de vedere al religiei, semnifică necredință și păcat, însă, filozofic vorbind, aceasta generează întrebări fundamentale ce țin de existența umană, dar și de aportul divinității. Se vorbește despre incapacitatea umană de a se hotărî, mereu balansând între două extreme: afirmație și negație.

Totuși incertitudinea face parte din caracterul uman; poate, prin intermediul stărilor de cumpănă s-a și format literatura. Există probabilitatea ca dubiul implantat adânc în gândurile omului să fi servit drept impuls pentru scrieri și creații: *Rămânem sceptici, dar fără înverșunare și în chip blajin. Dar, dacă așa stau lucrurile, înseamnă că o fundamentală incertitudine metafizică, insinuată pretutindeni în gândurile și viețile noastre și pe care nu știm să o alungăm, în pofida tuturor eforturilor, poate fi făcută răspunzătoare de utilitatea și chiar de fințarea însăși a literaturii. Când totul pare nesigur, confuz și îndoielnic, dar nu până într-atât încât să se destrame în neant,*

când nu există țintă clară încotro să te îndrepti și nici drum rectiliniu pe care să calci, dar nu poți să stai nici locului așteptând zadarnic din altă parte sentința, nu-ți rămâne decât să ocolești îndelung, în speranța că vei ajunge undeva în cele din urmă [13, p. 5]. Astfel, chiar dacă incertitudinea metafizică urmărește pas cu pas existența, neavând capacitatea de a o înlătura, totuși poate fi considerată un refugiu în care se regăsesc gândurile și trăirile umane, indicând spre utilitatea și crearea literaturii, aceasta fiind lumea în care orice tip de îndoială poate fi transformată în creație, libertatea gândurilor luând o formă dominantă și, în același timp, specifică.

Autorul analizează incertitudinea ce-l caracterizează pe cel care scrie: *gândul, oricât de profund sau de fertil, nu iese în lume ușor și, mai ales, neîngrădit. Iar fiecare dintre etapele acestei ieșiri reprezintă, de cele mai multe ori, tot atâtea intersecții cu mereu alte incertitudini. Va sabota, de astă dată, incertitudinea scrisul, după tot ce ea a contribuit la apariția lui pe lume?* [13, p. 6], accentuând, în același timp, dificultatea pe care o înfruntă creatorul prin permanentele intersecții cu incertitudinea. Își pune o întrebare la fel de dubitativă precum este și răspunsul: oare incertitudinea va stopa scrisul, dat fiind faptul că tot ea l-a provocat, a servit drept stimul în apariția acestuia?

Astfel, identificăm incertitudinea și la nivelul literaturii, creată tot prin filozofia dubiului și prin cugetarea asupra anumitor factori care constituie o parte a existenței umane.

Tot Andrei Cornea analizează cazul unui gânditor sau filozof care vrea să-și aștearnă ideile pe hârtie. Gânditorul este conștient de faptul că ideile sale vor întâmpina o anumită rezistență care ar avea forma unei bariere îngrozitoare, sau această rezistență va fi totalmente neglijată, totuși i-ar permite o exprimare directă. *Căci o societate fără rezistențe pare a presupune fie că toată lumea împărtășește dinainte gândul respectiv, fie că acesta este în așa măsură lipsit de importanță și de interes, încât comunicarea sa devine inutilă. Iată deci cum alte două certitudini opuse – aceea că totul se poate și aceea că nimic nu e cu putință – tind să genereze deopotrivă o absență și o sterilitate* [13, p. 7]. Gânditorul este cuprins de certitudini opuse sau incertitudini în privința impactului pe care l-ar putea avea gândurile scrise asupra exteriorului, riscând ca ceea ce a scris să devină o comunicare inutilă, dubiul său aflându-se între *a se putea și nimic nu e cu putință*.

Dacă vorbim despre îndoiala unui filozof, atunci putem accentua faptul că un aport îl are și societatea, mai ales când se află în proces de transformare și devenire. *Și totuși gânditorul care trăiește într-o asemenea lume va fi, oricât de paradoxal și de scandalos ar părea, un beneficiar al incertitudinii cu care va colabora nu fără rodnicie* [13, p. 7]. Dubiul nu va fi foarte departe de gânditor, dat fiind faptul că acesta constituie un element al existenței umane, colaborarea gânditorului cu incertitudinea poate da rezultate bune, chiar dacă ar părea imposibil.

Societatea în care incertitudinea participă la formarea și transformarea ei, cu siguranță influențează prin provocări pe cel ce e hotărât să aștearnă pe hârtie idei, *provocări și inhibiții ce, atunci când se succed cu rapiditate, au ca rezultat o mare incertitudine* [13, p. 7]. Aceste influențe ale societății transmit scriitorului, gânditorului, filozofului o stare de îndoială, de ezitare și lipsă de încredere într-un rezultat pozitiv. Frica

în a dezamăgi cititorul, în reacțiile și răspunsurile acestuia îl fac să ezite mult asupra rândurilor ce urmează a fi așternute. Întrebarea îndoielnică ce-l frământă constă în nota înaltă pe care ar putea să o ia la capitolul apreciere pentru scris, doar există probabilitatea ca un altcineva să scrie la fel de bine, poate chiar mult mai bine, despre lucruri formidabile și încă necunoscute *cum să faci lumea să te citească până la capăt, fără să provoci peste măsură și cu primejdie la adresa ta, a persoanei autorului, fără însă, de asemenea, a elimina orice tensiune, orice ascuțit?* [13, p. 8]. Așadar, aici îndoiala apare din frica de a nu fi suficient de bun și foarte citit, dar este drumul nesiguranței pe care gânditorul și scriitorul trebuie să-l parcurgă asumându-și riscurile.

Incertitudinea, în rândurile scriitorilor, se naște, mai ales, din dorința exprimării în public, ceea ce este normal pentru un spirit puternic și profund; acesta va găsi modalitatea de a supraviețui *ca autor în intervalul incertitudinii și al penumbrei devierea în alt teritoriu decât cel specific și particular celei mai proprii, celei mai simple și celei mai economice modalități de comunicare a ideilor* [13, p. 8]. Menirea sa este să găsească ieșire din îndoială și să comunice ceea ce altora le este cu neputință, lumea văzută din alt punct de vedere, detaliile încă necunoscute ale acesteia, existența și caracteristicile acesteia, poate chiar tangențele cu un alt univers și o altă viață.

Referințe bibliografice

1. Zgârcioabă-Bogdan E. *Repere identitare la nivelul sintactic în limba română*. În: *Limba Română*, 2014, nr. 2.
2. *Gramatica limbii române*, vol. II, *Enunțul*. București, Editura Academiei Române, 2005.
3. N. Bagdasar, V. Bogdan, C. Narly. *Antologie filozofică, Fichete: Despre menirea omului în sine*. București: Universal Dalsi, 1995.
4. N. Bagdasar, V. Bogdan, C. Narly. *Antologie filozofică*, Manualul lui Epictet.
5. Ionuț Bârliba. *Cum a scos Descartes certitudinea din îndoială*. <http://ziarullumina.ro/cuvant-de-intelegiune/cum-scos-descartes-certitudinea-din-intoiala/> [data de accesare: 24.11.2016].
6. Jurgen Habermas. *Cunoaștere și comunicare*. București: Editura Politică, 1983.
7. Blaga Lucian. *Aspecte antropologice*. Timișoara: Facla, 1976.
8. Banu I. *Platon Heraclitul*. București: Ed. Socialistă România, 1972.
9. Vasile Muscă. *Introducere în filozofia lui Platon*. Cluj-Napoca, Ed. Dacia, 1994.
10. Ion Banu. *Platon și Platonismul. Platon*. Ediție îngrijită de Petru Creția și Constantin Noica. Cluj, 1974, p. XXIV.
11. Vlad Mureșan. *Gâlceava literaturii cu filozofia*. <http://vladmuresan.wordpress.com/2008/01/16/galceava-literaturii-cu-filozofia/> [data de accesare: 24.11.2016].
12. Ovidiu Ivancu. *Cuget, deci...exist*. <http://acum.tv/articol/57725/> [data de accesare: 24.11.2016].
13. Andrei Cornea. *Fertilitatea incertitudinii*. În cartea: *Platon. Filozofie și centură*. Ed. Humanitas, 1995.